

Отримано: 16 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 20 травня 2026 р.

Email: olha.myholynets@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>DOI: [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30\(98\)-209-212](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-209-212)

Мигoliniнecь О. Ф. Особливості метафоричного перенесення в українській медичній термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Філологія». Острого : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 209–212.

УДК: 811.161.1'243'38:378.147

Мигoliniнecь Ольга Федорівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Ужгородський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИЧНОГО ПЕРЕНЕСЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Українська медична термінологія є однією з найбільших і найскладніших українських терміносистем, яка відображає етапи становлення медицини як науки загалом. Одним зі способів творення медичних термінологічних одиниць є метафорична номінація. Терміни-метафори, внесені в медичну термінологію, повністю пристосовуються до неї і набувають самостійного відтінку. Вони полегшують розуміння терміна, дають змогу уникати довгих номінацій у мовленні лікаря. Вивчення процесу метафоризації медичних термінів не пройшло осторонь лінгвістичних досліджень. Мовознавці приділяли увагу перекладу анатомічних термінів-метафор на матеріалі англійської та української мов, аналізу метафоричного компонента в медичній термінології, джерелам метафоризації в медичній термінології тощо. Проте й до сьогодні в українському мовознавстві немає спеціального комплексного дослідження метафоричних процесів у медичній термінології.

У нашому дослідженні ми проаналізували термінологічні одиниці, утворені шляхом метафоризації в галузі медицини (за основою взято лексико-семантичний принцип); простежили семантичні перетворення загальнономовних лексем на терміни, з'ясували роль метафори в таких процесах. Більшість із досліджуваних назв ми зафіксували у виданні «Міжнародна анатомічна термінологія» (Вінниця, 2010).

Зміна статусу назви (термінологізація) у межах метафоризації найчастіше відбувається внаслідок перенесення назви за подібністю форми, процесу, функції тощо. Роль будівельного матеріалу в таких процесах можуть виконувати предмети побуту (чашечка нирки, серцева сумка, маткова труба), соматизми (совине око, ніжка діафрагми), назви рослин (очне яблуко, нюхова (волосся) цибулина, гілка нерва) і тварин (морський коник, вовча паща, грудна жаба), географічні назви (зоровий шлях (канал), шлункові поля, зорове перехрестя).

Також у статті звернено увагу на будову медичних термінів-словосполучень. Процеси метафоризації є потужними чинниками формування медичної термінології.

Ключові слова: медична термінологія, термін, метафора, метафоричні терміни, лексико-семантичні класи слів.

Olha Myholynets,
Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department,
Uzhhorod National University

FEATURES OF METAPHORICAL TRANSFER IN UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY

Ukrainian medical terminology is one of the largest and most complex Ukrainian terminological systems, reflecting the stages of the formation of medicine as a science in general. One of the methods of creating medical terminological units is metaphorical nomination. Metaphor-terms introduced into medical terminology fully adapt to it and acquire an independent connotation. They facilitate the understanding of a term and allow for avoiding long nominations in a doctor's speech. The study of the process of metaphorization of medical terms has not bypassed linguistic research. Linguists have paid attention to the translation of anatomical metaphor-terms based on the material of English and Ukrainian, the analysis of the metaphorical component in medical terminology, the sources of metaphorization in medical terminology, etc. However, to this day, there is no special comprehensive study of metaphorical processes in medical terminology in Ukrainian linguistics.

In our research, we analyzed terminological units formed through metaphorization in the field of medicine (based on the lexico-semantic principle); traced the semantic transformations of common lexical units into terms, and clarified the role of metaphor in such processes. Most of the analyzed terms were recorded in the publication *International Anatomical Terminology* (Vinnytsia, 2010).

The change in the status of a name (terminologization) within metaphorization most often occurs as a result of transferring a name based on similarity of form, process, function, etc. The role of building material in such processes can be played by household objects (renal calyx, pericardium, uterine tube), somatic terms (owl's eye, crus of diaphragm), plant names (eyeball, olfactory bulb, nerve branch), and animals (seahorse, lupus, angina pectoris), geographical names (circle of Willis, gastric pits, optic chiasm).

The article also draws attention to the structure of medical metaphor-terms (phrases). Metaphorization processes are powerful factors in the formation of medical terminology.

Keywords: medical terminology, term, metaphor, metaphorical terms, lexico-semantic word classes.

Формулювання проблеми. Українська медична термінологія є однією з найбільших і найскладніших українських терміносистем, яка відображає етапи становлення медицини як науки загалом. Вона належить до однієї з найдавніших фахових термінологій і сформувалась як на світовій, так і на власній мовній основі. Одним зі способів творення медичних термінологічних одиниць є метафорична номінація. Терміни-метафори, внесені в медичну термінологію, повністю пристосовуються до неї і набувають самостійного відтінку. Вони полегшують розуміння терміна, дають змогу уникати довгих номінацій у мовленні лікаря. Проте на сьогодні класифікація метафоричних термінів медичної сфери потребує докладнішого вивчення. Актуальність нашого дослідження зумовлена відсутністю в українській лінгвістиці спеціального комплексного осмислення метафоричних процесів у медичній термінології.

Мета статті – проаналізувати термінологічні одиниці, утворені шляхом метафоризації в галузі медицини (за основу взято лексико-семантичний принцип); простежити семантичні перетворення загальнономовних лексем на терміни, з'ясувати

роль метафори в таких процесах. Матеріалом дослідження стали українські медичні терміни, більшість із яких зафіксовані у виданні “Міжнародна анатомічна термінологія” (Міжнародна анатомічна термінологія, 2010).

Мета передбачає розв’язання таких завдань: з’ясувати роль метафори як елемента становлення й розвитку медичної термінології, виокремити тематичні групи слів, що внаслідок метафоризації набули нових значень, зробити висновки щодо будови метафоричних словосполучень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення медичної термінології завжди привертало увагу мовознавців. У різних аспектах цю термінологію досліджували Ю. Бражук, О. Вікторіна, Н. Гимер, Г. Дидик-Меуш, І. Іваненко, Т. Лепеха, Т. Луковенко, Н. Місник, Д. Сизонов, О. Стрижаковська, Т. Файчук, Н. Цісар та інші. Медичну номенклатуру в пам’ятках української мови XVI–XVIII століть аналізувала Г. Дидик-Меуш (Дидик-Меуш, 2001).

Т. Файчук в етимологічному, семантичному та структурному аспектах проаналізувала біологічну й медичну термінологію в лікарських порадицях XVI–XVIII століть (Файчук, 2004).

Лексику народної медицини в українських говірках досліджували Я. Вакалюк (говори Прикарпаття), М. Никончук, О. Никончук, В. Мойсієнко (поліські говори), Р. Омельковець (західнополіський говір), В. Баденкова (говірки Інгуюло-Бузького межиріччя), О. Вікторіна (говірки Кіровоградщини), О. Стрижаковська (буковинські говірки), О. Мигoliniнець (закарпатські говірки) та ін.

Окремі дослідження стосувалися і способів творення медичних термінів. Наприклад, І. Кочан звернула увагу на терміни з міжнародними соматичними компонентами (*acro-*, *arthr(o)-*, *gastr(o)-*, *hema-*, *hemo-*, *hemat(o)-*, *ophthalm(o)-*) в сучасній українській мові. Уживанню іншомовних медичних термінів присвятили свої дослідження О. Гайда, Н. Місяць, В. Білоус, Г. Навчук, В. Юкало.

Не пройшов осторонь лінгвістичних досліджень і процес метафоризації медичних термінів, який належить до одних зі способів творення нових назв для предметів чи явищ на основі подібності. Цій проблемі присвятили свої дослідження Т. Ключко та В. Ісаєва, які зазначили, що різні галузі медицини відрізняються принципами метафоризації (Ключко, Ісаєва, 2020: 85). Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів) аналізує Ю. Бражук (Бражук, 2012). В аналогічному дослідженні Н. Цісар розглядає джерела метафоризації в медичній термінології, виділяє основу перенесення за подібністю та лексико-семантичні групи слів, які мотивують виникнення медичних термінів; з’ясовує особливості метафоротворчості в межах медичної терміносистеми, підкреслює системність процесів вторинної номінації (Цісар, 2005). Лексико-семантичний підхід до класифікації метафоричних термінів пропонують Г. Усик та Т. Кириленко, поділяючи їх на антропологічні та неантропологічні (Усик, Кириленко, 2020: 41). О. Пуш та Н. Гасюк аналізують наявні підходи та концепції до вивчення когнітивної теорії метафори як способу утворення нових термінів (Пуш, Гасюк, 2021). Метафоризація завжди була невіддільною частиною будь-якої терміносистеми. Терміни-метафори є результатом активного відбиття навколишньої дійсності. На думку З. Куньч, “терміни, що виникли внаслідок метафоризації загальноживаних слів, мають зрозумілу для мовця внутрішню форму, вони дають змогу передавати наукову інформацію в зручнішій для адресата формі” (Куньч, 2018: 41). Використання метафор у мові науки полегшує інтерпретацію наукового дискурсу, оскільки дає змогу розглянути явище з декількох боків та в порівнянні з іншими явищами побачити динаміку їхнього розвитку. Метафора вводить у дію особливі сценарії, у яких відображено попередній досвід індивіда, отриманий в інших галузях знань (Байло, 2014: 19). “У процесі формування термінів шляхом метафоризації залучаються загальні знання про світ, результат взаємодії людини з навколишнім світом, процесу пізнання та перетворення знань про світ” (Губич, 2019: 44).

Виклад основного матеріалу. В основу дослідження покладено семантичний аналіз, у межах якого найменування того чи того поняття переносять на інший предмет або поняття на підставі їхньої подібності. Зважаючи на семантичний критерій, в основі метафор можуть лежати:

– **побутові предмети:**

а) назви одягу: *серцева сорочка*, *серцева сумка* ‘перикард’ (зовнішня сполучнотканинна оболонка у вигляді мішка, що оточує серце, захищає його від інших органів, запобігає надмірному розтягуванню й забезпечує краще наповнення кров’ю), *ясенна кишеня* (названа через зовнішню схожість із кишенею під час запалення ясен);

б) назви посуду: *чашечка нирки* (на основі зовнішньої схожості її форми з невеликою чашечкою або келихом), *колінна чашечка* (на основі зовнішньої схожості наколінника до чашечки), *лійка гіпоталамуса* ‘конусоподібний виступ на нижній частині гіпоталамуса’ (через лійку нейрогормони передаються від гіпоталамуса до гіпофіза, регулюючи ендокринні функції), *ниркова миска* (походить від її форми та функції: це воронкоподібне розширення в центрі нирки, яке збирає сечу (як миска збирає рідину));

в) назви предметів: *вуздечка язика* (похідне від *вузда* ‘погамовувати’, ‘обмежувати’; це невелика складка тканини, яка з’єднує язик із дном ротової порожнини, її основна функція – обмеження рухів язика та його фіксація, щоб забезпечити правильну артикуляцію, ковтання та жування), *ворота печінки* (походить від лат. *porta* ‘ворота, вхід’, оскільки становить собою анатомічну ділянку на нижній поверхні органу, де ‘входять’ та ‘виходять’ основні судини та протоки, діючи як ‘брама’ чи ‘вхідний пункт’ для крові, поживних речовин та жовчі), *маткова труба* (в основі назви – трубчаста структура (труба), яка з’єднує порожнину матки з червеною порожниною та забезпечує шлях для яйцеклітини до матки, виконуючи важливу функцію транспорту й запліднення), *м’язова трубка* (назву пояснюють тим, що орган має вигляд порожнистої труби), *вікно присінки вуха* (мотивовано тим, що це невелике овальне вікно (отвір), що з’єднує середнє вухо (барабанну порожнину) з присінком внутрішнього вуха – першою порожниною лабіринту, через яке передаються коливання до рідин внутрішнього вуха для слуху та рівноваги. Аналогія з вікном підкреслює його функцію як прозорого, проміжного отвору – з’єднання), *підшкірна сумка* (в основі назви – зовнішня подібність до мішка чи сумочки, що лежить під шкірою і служить для захисту суглобів від тертя та травм), *ниркові пірамідки* (мотивовано подібністю цих утворень у мозковій речовині нирок до пірамідок), *молекулярне сито* (назва походить від процесу розділення газів, наприклад, у кисневих генераторах; простежуємо аналогію зі звичайним ситом, яке просіює тверді частинки різного розміру), *венозна сітка* (в основі назви – мережа розширених дрібних вен та капілярів, що проступають крізь шкіру, утворюючи візерунки, схожі на павутиння або сітку), *слухові окуляри* (в основі назви – мотивація за виглядом: корпус слухового апарату нагадує оправу для окулярів), *намет мозочка*

(назва описує форму мозочка, який нагадує намет), *черевний мішок* (назва зумовлена випинанням у ділянці живота, яке нагадує собою мішок), *валик носа* (в основі назви – мотивація за формою: на внутрішній стінці носа міститься невелике підвищення чи валик);

– **соматизми:** *совине око* (назву пояснюють схожістю клітин, уражених вірусом, з оком сови), *ніжка діафрагми* (назву мотивовано подібністю м'язових пучків до ніжок, що забезпечують опору й рух);

– **географічні назви:** *шлункові поля* (в основі назви лежить вигляд ділянки слизової шлунка, яка є важливою для діагностики), *операційне поле* (назва вказує на конкретну ділянку тіла, де хірург виконує операційні маніпуляції), *печери шлунку* (в основі назви – мотивація за зовнішнім виглядом: слизова оболонка шлунку має зморшкувату будову, що нагадує печери та складки), *зорове перехрестя* (назва точно описує функцію зорових нервів – передаючи інформацію про зображення в мозок, зорові нерви від обох очей перехрещуються), *зоровий шлях (канал)* (в основі назви лежать основні етапи проходження сигналу через зоровий шлях; зоровий нерв проходить через анатомічний тунель у черепі, парний канал у клиноподібній кістці), *венозний кут* (пояснюють злиттям вен під певним кутом, що надає цій ділянці характерної форми);

– **назви рослин:** *нюхова (волоссяна) цибулина* (назву мотивовано зовнішньою схожістю цієї мозкової структури із цибулиною рослини), *очне яблуко* (в основі назви – схожість кулястої форми ока з яблуком), *гілка нерва* (в основі назви – аналогія з деревом: нервові волокна, відходячи від основного стовбура, розгалужуються подібно до гілок дерева);

– **назви тварин:** *вовча паща* (в основі назви – зовнішня схожість розщілини піднебіння з пащею вовка), *заяча губа* (назву пояснюють схожістю щілини на губі немовляти з розрізом на губах зайців, які народжуються з таким дефектом), *грудна жаба 'стенотардія'* (назва походить від народного опису відчуттів під час нападу: ніби на груди сідає важка жаба, що стискає їх і заважає дихати, створюючи сильний біль та відчуття задухи), *півнячий гребінь* (назву пояснюють схожістю решітчастої кістки в черепі людини з гребенем півня), *морський коник* (в основі назви – схожість ділянки мозку з профілем морського коника), *синдром метелика 'чутлива шкіра'* (назву пояснюють дуже ніжною, як крила метелика, шкірою).

Висновки. Як видно з нашого дослідження, зміна статусу назви (термінологізація) у межах метафоризації найчастіше відбувається внаслідок перенесення назви за подібністю форми, процесу та функції тощо. Метафоричні процеси значно впливають на формування нових медичних понять і термінів, спрощуючи сприйняття складних, абстрактних або невидимих явищ у медицині. Роль будівельного матеріалу в таких процесах можуть виконувати предмети побуту, соматизми, назви рослин і тварин, географічні назви. Таким чином, словниковий склад загальнонавчальної лексики служить джерелом поповнення термінологічного складу медичної галузі. Метафора полегшує розуміння терміна, дає змогу уникати довгих номінацій у мовленні лікарів.

Що стосується будови медичних термінів-словосполучень, то найбільше зафіксовано двохелементних, які складаються з:

1) іменника у формі називного відмінка в поєднанні з іменником у формі непрямих відмінків: *синдром метелика, печери шлунку, ніжка діафрагми, валик носа, вуздечка язика* та ін. (I+I);

2) прикметника з іменником у називному відмінку (П + I): *грудна жаба, півнячий гребінь, заяча губа, вовча паща, зоровий шлях (канал), нюхова (волоссяна) цибулина, зорове перехрестя, совине око, молекулярне сито* та ін.

Нерідко в медичній термінології метафоричні поняття функціонують як готові терміни, у яких простежуємо суто наукову інформацію. Носії мови не усвідомлюють метафоричності їхньої природи, оскільки ці терміни давно вже втратили зв'язок із першоджерелом. Процеси метафоризації є потужними чинниками формування медичної термінології. Метафоризовані терміни мають високий рівень інформативності, прозору внутрішню форму, відтак вони стають зручним "будівельним матеріалом" у термінології.

Література:

- Байло Ю. В. Особливості функціонування метафори у термінології. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2014. Вип. 1 (73). С. 219–221.
- Бражук Ю. Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів). *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 224–228.
- Губич П. В. Соматична метафора у пожежній термінології української, польської та англійської мов. *Львівський філологічний часопис : науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2019. № 6. С. 44–47.
- Дидик-Меуш Г. М. Медична номенклатура в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2001. 19 с.
- Клочко Т. В., Ісаєва В. І. Метафоризація в медичній термінології. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 1. Ч. 2. С. 84–88.
- Кочан І. М. Терміни з міжнародними соматичними компонентами в сучасній українській мові. *Мова. Культура. Взаєморозуміння : зб. наук. праць*. 2012. Вип. II. С. 300 с.
- Куньч З. Й. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм. Львів : Галицька видавнича спілка, 2018. 180 с.
- Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти) / ред. В. Г. Черкасов. Вісниця : Нова кн., 2010. 392 с.
- Пуш О. М., Гасюк Н. В. Специфіка метафоричних термінів у медичній термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 48. Т. 3. С. 115–118.
- Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics*. 2020. № 5. С. 62–67.
- Файчук Т. Г. Біологічна та медична лексика у лікарських порадиниках XVI–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 18 с.
- Цісар Н. Метафора в медичній терміносистемі. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології"*. 2005. № 538. С. 63–67.

References:

- Bailo, Yu. V. (2014). Osoblyvosti funktsionuvannia metafory u terminolohii [Features of Metaphor Functioning in Terminology]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu [Bulletin of Zhytomyr State University]*. Vyp. 1 (73). Filolohichni nauky. S. 219–221 [in Ukrainian].

2. Brazhuk, Yu. (2012). Metaforychnyi komponent u medychnii terminolohii (na materiali anatomicynykh i klinichnykh terminiv) [Metaphorical Component in Medical Terminology (based on anatomical and clinical terms)]. *Studia Linguistica [Studia Linguistica]*. Vyp. 6. S. 224–228 [in Ukrainian].
3. Hubyh, P. V. (2019). Somatychna metafora u pozhezhnii terminolohii ukrainskoi, polskoi ta anhliiskoi mov [Somatic Metaphor in the Firefighting Terminology of Ukrainian, Polish, and English]. *Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti "Lvivskiy filolohichnyi chasopys" [Lviv Philological Journal (Lviv State University of Life Safety)]*. № 6. S. 44–47 [in Ukrainian].
4. Dydyk-Meush, H. M. (2001). Medychna nomenklatura v pam'iatkakh ukrainskoi movy XVI–XVIII st. [Medical Nomenclature in Monuments of the Ukrainian Language of the 16th – 18th Centuries]: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01. Lviv. 19 s. [in Ukrainian].
5. Klochko, T. V., Isaieva V. I. (2020). Metaforyzatsiia v medychnii terminolohii [Metaphorization in Medical Terminology]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social Communications]*. T. 31 (70). № 1. Ch. 2. S. 84–88 [in Ukrainian].
6. Kochan, I. M. (2012). Terminy z mizhnarodnymy somatychnymy komponentamy v suchasni ukrainskii movi [Terms with International Somatic Components in Modern Ukrainian]. *Mova. Kultura. Vzaemorozuminnia: zb. nauk. Prats [Language. Culture. Mutual Understanding: Collected Papers]*. Drohobych. Vyp. II. 300 s. [in Ukrainian].
7. Kunch, Z. Y. (2018). Pytome y zapozychene v terminolohii: problema balansu. Teoriia termina: konkretyzatsiia leksyko-semantychnykh paradyhm [Native and Borrowed in Terminology: The Problem of Balance. Theory of the Term: Specification of Lexico-Semantic Paradigms]. Lviv: Halytska Vydavnycha Spilka. 180 s. [in Ukrainian].
8. Mizhnarodna anatomichna terminolohiia (latynski, ukrainski, rosiiskii ta anhliiskii ekvivalenty) [International Anatomical Terminology (Latin, Ukrainian, Russian, and English equivalents)] / red. V. H. Cherkasov. Vinnytsia: Nova kn., 2010. 392 c. [in Ukrainian].
9. Push, O. M., Hasiuk, N. V. (2021). Spetsyfika metaforychnykh terminiv u medychnii terminolohii [Specifics of Metaphorical Terms in Medical Terminology]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu [Scientific Bulletin of the International Humanities University]*. Serii: Filolohiia. № 48. T. 3. S. 115–118 [in Ukrainian].
10. Usyk, H., Kyrylenko, T. (2020). Metafora yak sposib utvorennia medychnoi terminolohii [Metaphor as a Method of Forming Medical Terminology]. *Advanced Linguistics*. № 5. S. 62–67 [in Ukrainian].
11. Faichuk, T. H. (2004). Biolohichna ta medychna leksyka u likarskykh poradnykakh XVI–XVIII st. [Biological and Medical Vocabulary in Medical Advisors of the 16th – 18th Centuries]: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].
12. Tsisar, N. (2005). Metafora v medychnii terminosystemi [Metaphor in the Medical Terminological System]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Serii "Problemy ukrainskoi terminolohii" [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Problems of Ukrainian Terminology]*. № 538. S. 63–6 [in Ukrainian].